सुस्वागतम्

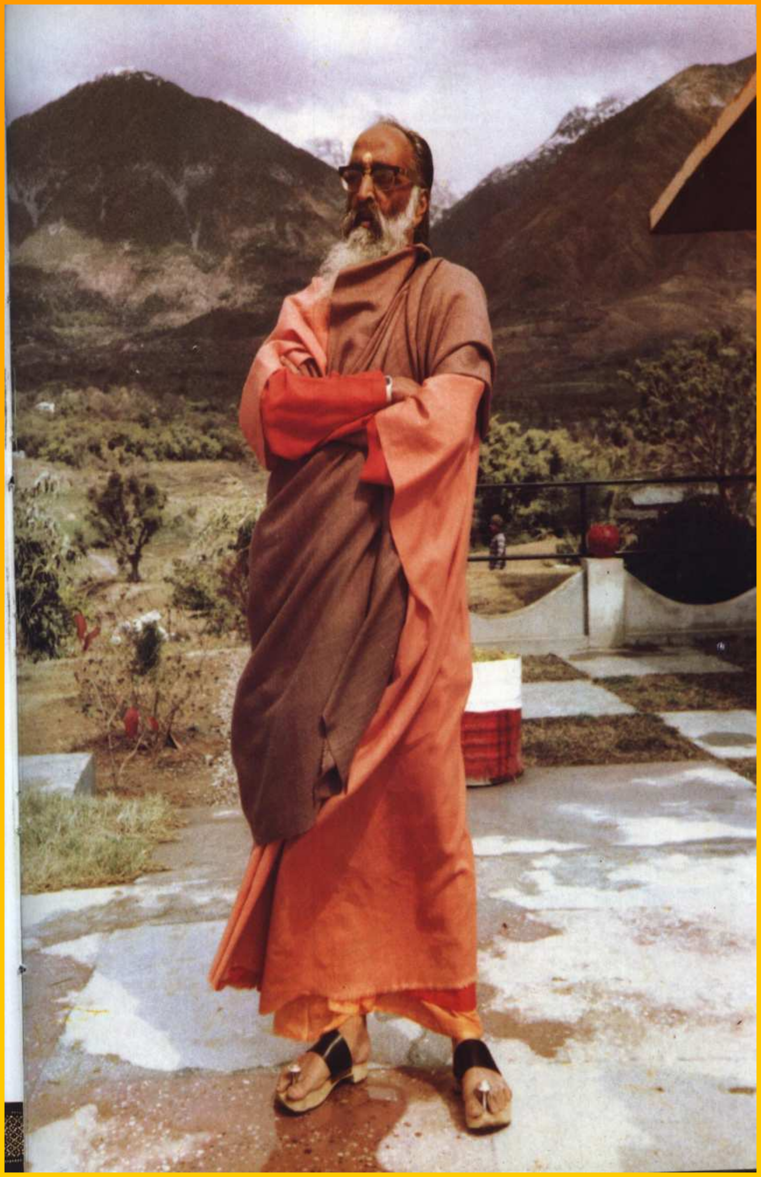

No Transfusion of Idea Only transformation

स्वामी चिन्मयानंदांचे शैक्षणिक विचार

राज्यस्तरीय चर्चासत्र

दि. ३-४-५ मार्च २०११

स्वामी चिन्मयानंद ह्यांची शिक्षण विषयक दृष्टि

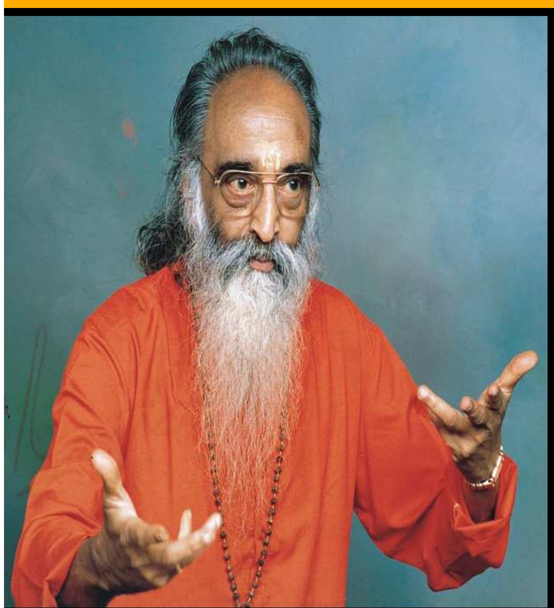

स्वामी चिन्मयानंद ह्यांची शिक्षण विषयक दृष्टि

शाश्वत विकासाकरिता शिक्षण

(Education for Sustainable Development)

शाश्वत विकासाकरीता शिक्षण – विविध उपागम

शाश्वत विकासाकरीता शिक्षण – विविध उपागम

बालकेंद्री शिक्षण :–

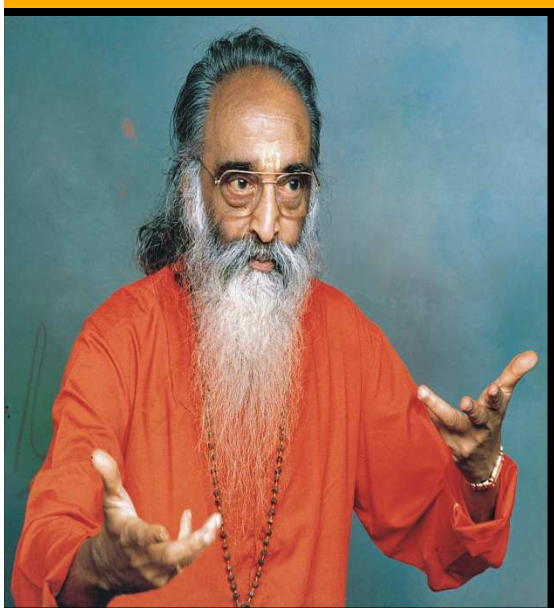

बालक शिक्षणाचा विचार करतांना सुंदर मनाची निर्मिती ह्या शिक्षण विषयक ध्येयाला प्राधान्य मिळायला हवे. ही सुंदर मनाची निर्मिती करून चांगला विचार ह्या बालकांमध्ये रूजवायला हवा. तरच तो चांगला शास्त्रज्ञ, चांगला वैज्ञानिक, घडू शकेल. चांगला नागरिक घडू शकेल. कारण आजचा बालक हा उद्याचे भविष्य आहे. भविष्य म्हणजेच वर्तमान काळ आणि पुढील काळ याची बेरीज हे समिकरण लक्षात घेतले तर वर्तमान काळ हा महत्वाचा ठरतो.

शाश्वत विकासाकरीता शिक्षण – विविध उपागम

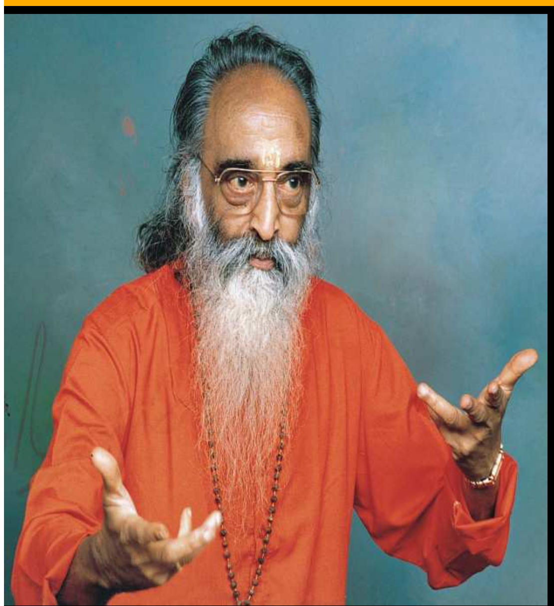

बालकेंद्री शिक्षण :–

क्षमतेनुसार अभिरूचीनुसार, त्याच्यातील कौशल्यानुसार त्या त्या क्षेत्रात शिक्षण मिळाले तरच आपण बालकेंद्री शिक्षणाचा विचार केला

शाश्वत विकासाकरीता शिक्षण – विविध उपागम

बालकेंद्री शिक्षण :–

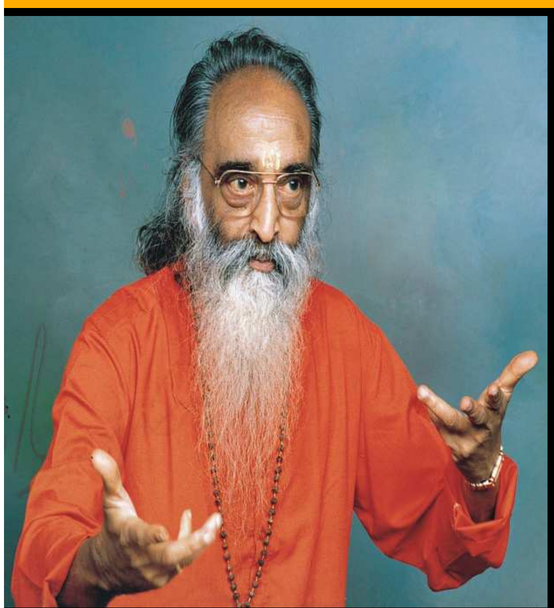

if the future is to be bright we have to mould our children to think in a new patterns and with a new vision. It is not revolution but it is evolution of each individual character..

१) प्रत्येक बालकाचे स्वतःचे वैशिष्ट्य असते. ते बालक इतरांहून भिन्न असते आणि म्हणून त्यांच्या ह्या वैशिष्ट्याबाबत पालकांनी जागृत असावे व त्यांच्या ह्या वैशिष्ट्यानूसार त्याचा विकासाची दिशा ठरवायला हवी.

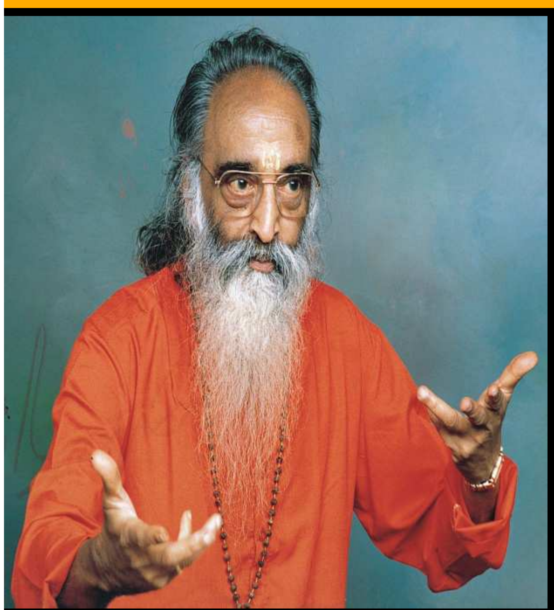

२) आज सर्वत्र विरोधाभसात्मक परिस्थितीच्या निरिक्षणामुळे त्याचे व्यक्तिमत्व विघटीत होत आहे.

३) आजच्या अतिशय हूशार पिढीच्या विकासाबाबत शिक्षणाने प्रगतीशील दृष्टिकोन ठेवायला हवा. आज जर असा दृष्टिकोन ठेवला नाही तर भविष्यात अत्यंत गंभीर

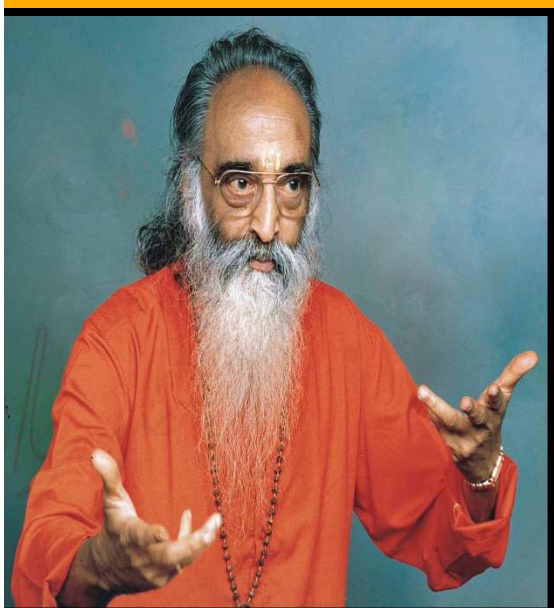

४) आज अनेक समाज विघातक परिस्थितीचा सामना आपल्या बालकांना करावा लागत आहे. उद्याच्या होणाऱ्या नागरिकांना आपण ह्यातून वाचवायला हवे.

५) सर्व संस्कार केवळ पाठ्यपुस्तकातून होणार नाही ह्यासाठी पालकांनी बदलण्याची गरज आहे. आईची भूमिका ह्यात महत्वाची आहे.

६) बालकांना मूल्य संस्काराचे वय ६ वर्ष ते १२ वर्ष इतके आहे. बाल्यावस्था ही संस्कारकरिता अतिशय उपयुक्त अशी आहे.

७) We must teach the children not only to have right values and conviction of their own but also to have the heroism to live up to them.

८) बालकांच्या संस्कारक्षम काळात त्याच्या भेवती सुंदर जगाची निर्मिती महत्वाची ठरते. तसेच त्याच्या प्रती प्रेम आदर ह्या भावनांची अभिव्यक्ति महत्वाची ठरते आणि ह्या काळातील अध्यापन हे २४ तासांचे अध्यापन असेल.

६) बालक शिक्षणाचे पुढील टप्पे म्हणजे – ५ ते १० वर्ष, १० ते १४ वर्ष, १४ ते १८ वर्ष, १८ ते २० वर्ष, २० ते २५ वर्ष

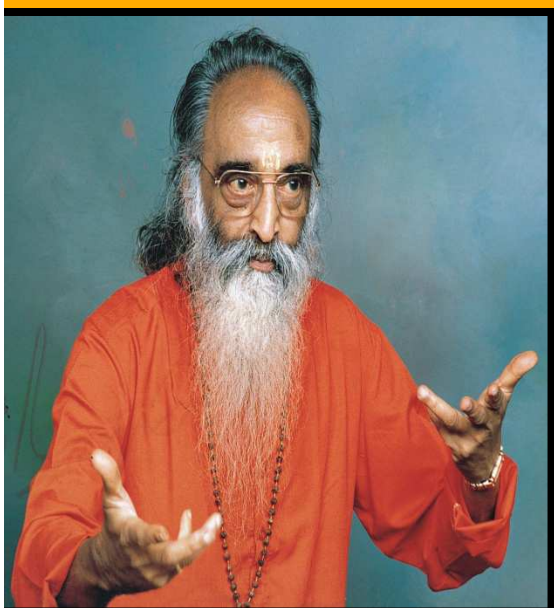

१०) Catch them young हे बालक शिक्षणाचे Vision असावे.

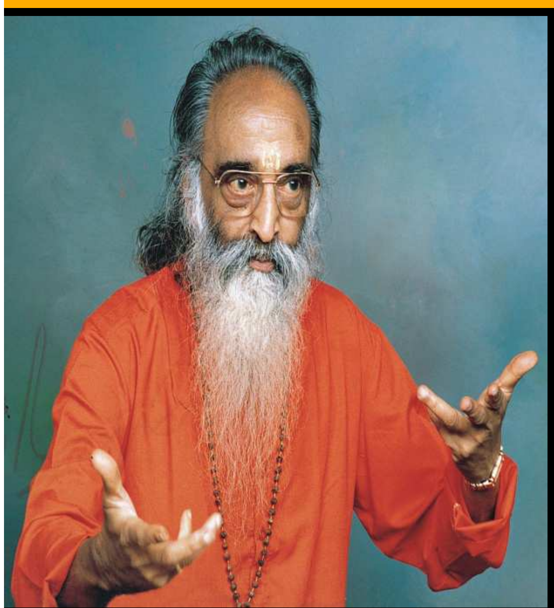

११) शालेय वातावरण व कौटुंबिक वातावरण ह्याच्या बालकांच्या व्यक्तिमत्व विकासात महत्वाचा वाटा आहे. आणि म्हणूनच बालक विकासाच्या दृष्टिने शाळाही कुटुंब सदृश तर असावीत पण त्यात सांस्कृतिक आंतरक्रियावरही भर असणे आवश्यक आहे.

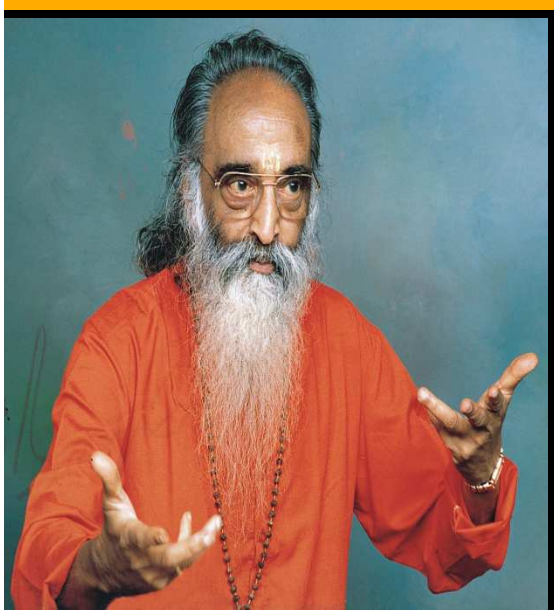

१२) बालकाच्या वर्तमानाला प्राधान्य शिक्षणाच्या बाबतीत आहे. वर्तमान काळातच त्यांच्या सुंदर विचारांची अभिव्यक्ति व विकास झाला तर त्यातूनच सुंदर भविष्याची निर्मिती होऊ शकते.

१३) बालवयातच त्यांच्या आव्हानांना सामोरे जाण्याची निर्णय घेण्याची विवेक करण्याची क्षमता निर्माण व्हायला हवी.

१४) शिक्षणातून असा प्रतिभावान व्यक्ति घडला पाहिजे की देशाच्या विकासासाठी ते गांभीर्याने विचार करु शकतील.

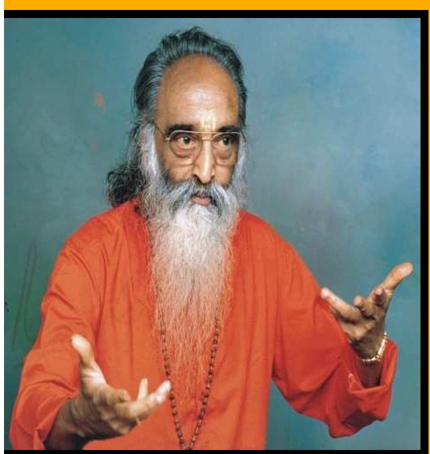

१५) बालकांच्या जन्मपूर्व अवस्थेपासूनच त्याला मूल्यांचे शिक्षण द्यायला हवे.

१६) शिक्षणातून केवळ जीवनमूल्यांचे बीजारोपण महत्वाचे ठरत नाही तर ही मूल्य धारण करुन त्यानुसार वागण्याचेही धाडस त्यांच्यात निर्माण करणे महत्वाचे ठरते.

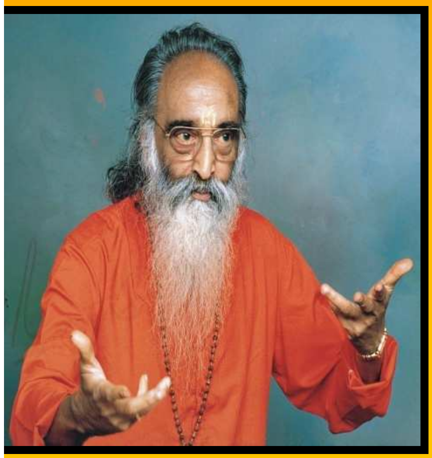

१७) बालकाच्या सुदृढ विकासासाठी सुदृढ पर्यावरणाची आवश्यकता आहे.

१८) शिक्षण ही पंचवार्षिक किंवा दशवार्षिक क्रिया नाही तर ती आजन्म चालणारी क्रिया आहे.

१९) मातापालकांकरिता एक अनौपचारिक अध्यात्मिक शिक्षणाचे प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.

युवा शिक्षण :–

आज युवकांना Roots of culture o wings of beatuy ह्याची आवश्यकता आहे.

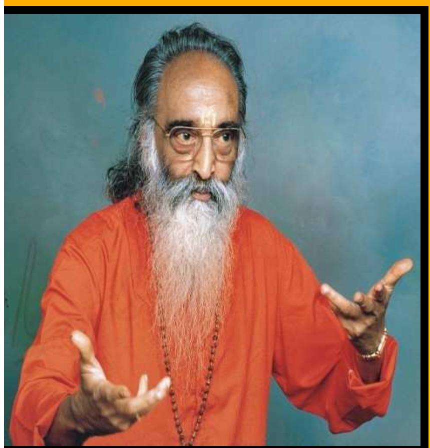

१) स्वविकसनाची तळमळ, २) उदात्त हेतूचा विकास, ३) आध्यात्मिक आकलन क्षमता, ४) भारतीय संस्कृती बाबत प्रेम आणि असा युवक घडविणे म्हणजे राष्ट्राची पुनर्बांधणी होय.

शिक्षणातून **dynamic spiritual army** निर्माण व्हायला हवी.

युवा शिक्षण :–

युवकांच्या शिक्षणातून पुढील गुण विकसित व्हायला हवीत.

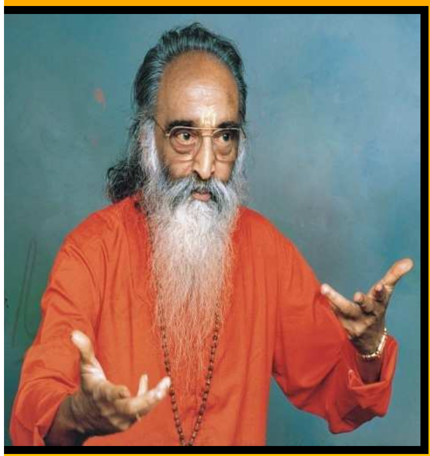

1) Self respect
2) Proud of their country
3) Self confidence
4) Prepared to work for rebuilding the nation
5) Ready to make sacrifice

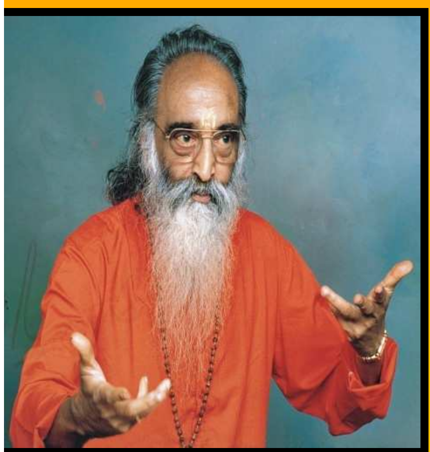

आत्म संयमनाचे शिक्षण :

“मानवाच्या ज्ञानेद्रींयाच्या कर्मेद्रीयाच्या रचनेत आणि कार्यात नुसती शारिरीक उपकरणे असुन भागत नाही तर त्या प्रत्येक उपकरणाच्या ठिकाणी त्याची विशिष्ट इंद्रीय शक्ती असावयास हवी व तसेच त्या इंद्रीय सामर्थ्यावर सर्वसाधारणपणे नियंत्रण ठरवणारी अधिष्ठात्री देवता म्हणून संबोधल्या जाणाचा वैश्विक शक्तीने ते ते इंद्रीय नियंत्रीत केले गेले पाहीजे अधिष्ठानाधिष्ठीत हे इंद्रीयविज्ञानशास्त्र (anatomy) सर्वप्रथम व्यक्तिला समजत नाही तोवर ही बाब साध्य होत नाही”.

आत्म संयमनाचे शिक्षण :

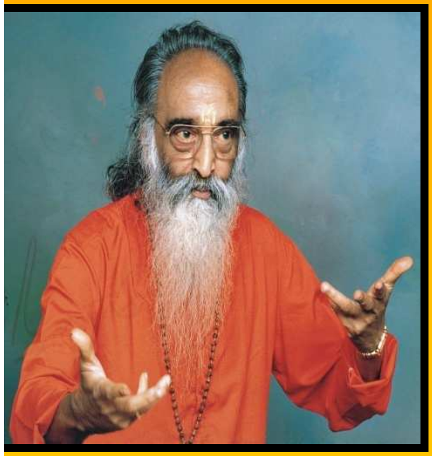

प्राथमीक स्तर (शारीरिक) – शारीरिक अवयवांची ओळख, म्हणजेच ज्ञानेंद्रीय कर्मेद्रीयाची ओळख, त्यांना सक्षम कसे करायचे, निगा कशी राखायची याचा विचार प्राथमिक स्तरावर व्हायला हवा. तसेच सर्व ज्ञानेंद्रीय व कर्मेद्रीयाचे अधिष्ठानाची ओळख करुन द्यावी लागेल. त्याकरीता काही विषयांची पुनर्रचना करावी लागेल उदा. **Spiritual base of human body Value based body care science,value base behavioral science, Spirituo-body science, Value base population education.** योगशिक्षण, ध्यानशिक्षण. हा स्तर प्रामुख्याने शारीरिक घटकांच्या अधिष्ठानाशी व परिचयाशी निगडीत आहे व ह्या परीचयाचे अधिष्ठान धार्मिक व अध्यात्मिक असेल.

आत्म संयमनाचे शिक्षण :

माध्यमीक स्तर (मानसिक)– ज्ञानेंद्रीय कर्मेंद्रीय ह्यांचा अधिष्ठानची टप्याटप्याने ओळख व हयाची प्रचिती कशी घ्यायची ह्यासाठी शास्त्रशूध्द ध्यान प्रक्रिया योग इ. हे उद्दीष्ट डोळयासमोर ठेवून योग शिक्षण देता येईल. तसेच Value base mental engineering. Spirituo population education. Family environmental value education ;प्रस्तुत ज्ञानशाखेचा अभ्यासक्रम शिक्षण शाखेकरीता संशोधीकेने विकसीत केला आहे.) ध्यानशास्त्र हया ज्ञानशाखा नव्याने विकसीत करता येतील. हया स्तरावर योग शिक्षणाच्या बाबतीत तात्विक व प्रात्यक्षिक कार्य भगवद्गिता ठराविक उपनिषदातील (ऐतरीय उपनिषद, प्रश्नोपनिषद इ.) विषय अंतर्भूत करता येतील.

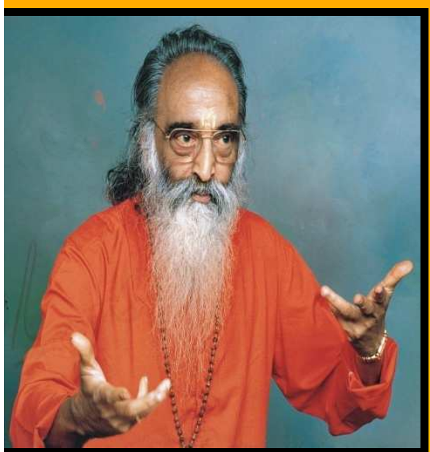

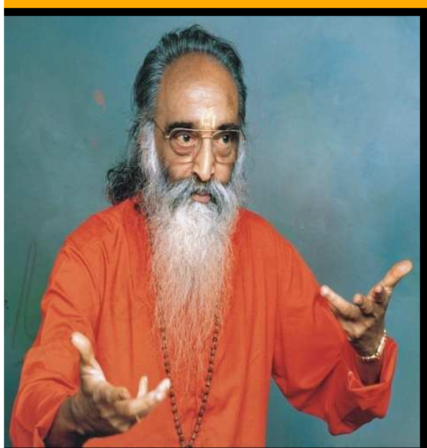

आत्म संयमनाचे शिक्षण :

उच्च स्तर (बौध्दीक) – उच्चस्तरीय शिक्षणत ज्ञानेंद्रीय, कर्मेंद्रीय व त्यांच्या अधिष्ठानावर आधारीत Spirituo - anatomy o Spirituo - Phisiology हया ज्ञानशाखा विकसित कराव्या लागतील व प्रत्येक टप्प्यावर त्याचे योग्य नियोजन करावे लागेल. तसेच धार्मिक तत्वज्ञानाचा अंतर्भाव करावा लागेल.

समग्र व्यक्तिमत्व विकास व शिक्षण :–

हे चार व्यक्तिमत्वाचे प्रकार

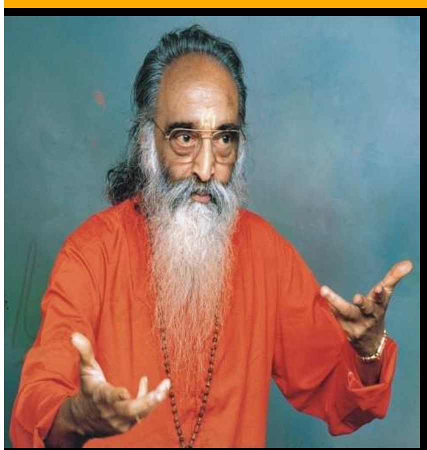

,,१) मनापेक्षा बुध्दी प्रभावी

२) बुध्दीपेक्षा मन प्रभावी

३) मन आणि बुध्दी दोन्ही विकसित

४) मन आणि बुध्दी पूर्ण अविकसित

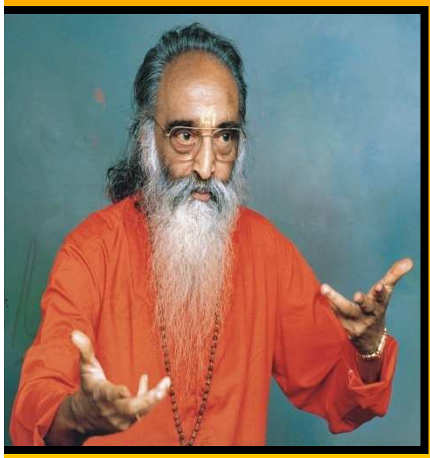

१) मानवाच्या हया चारही व्यक्तिमत्वाच्या प्रेरणा हया निराळया असतात व ह्या प्रेरणांचा आलेखही अधिक सूक्ष्म व व्यापक असा होणारा असतो शारीरिक स्तरावर शरीर सुखाची प्रेरणा, मानसिक स्तरावर शांतीची प्रेरणा, बौध्दिक स्तरावर ज्ञानाची प्रेरणा व आत्मिक स्तरावर तादात्म्य भाव अशा प्रेरणांचा क्रमविकास व त्यांतील समन्वय आपल्यला एकात्म व्यक्तिमत्वात आढळतो.

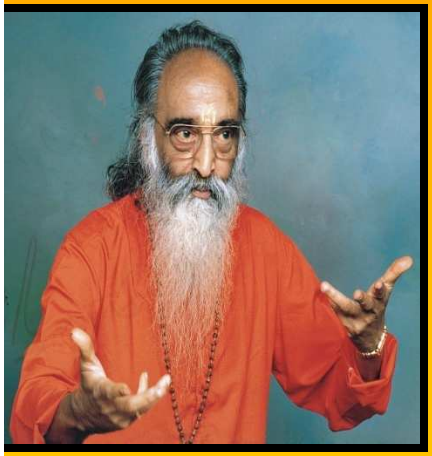

२) मानवाच्या व्यक्तिमत्वाचा जसजसा विकास होतो तसतसा त्याची स्वची कल्पनाही अधिक व्यापक होते. आणि मग त्याच्या व्यक्तिमत्वाचा परिघ हा अधिक वाढतो व्यापक होतो तो समाज निसर्ग व वैश्विक स्तरावर त्याचा व्यक्तिमत्व विकास घडून येतो.

अध्ययन अध्यापन पध्दती :–

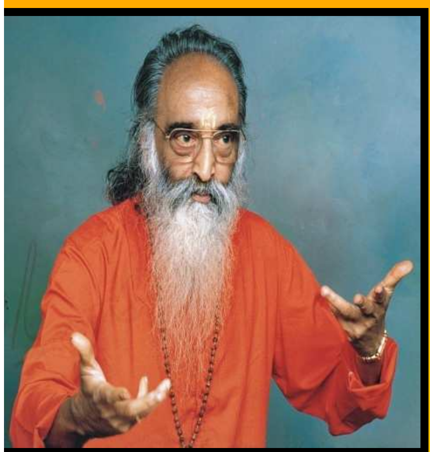

Introspection and self analysis is the only method to learning to know ourselves, Regular practice, in detaching ones ego from oneself and watching it with pure imperial judgment is introspection

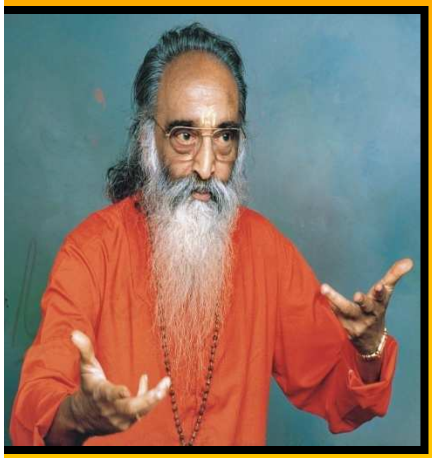

अध्ययन अध्यापन पध्दती :–

1) Introspect 2) Detect 3) Negate 4) Sbustitute

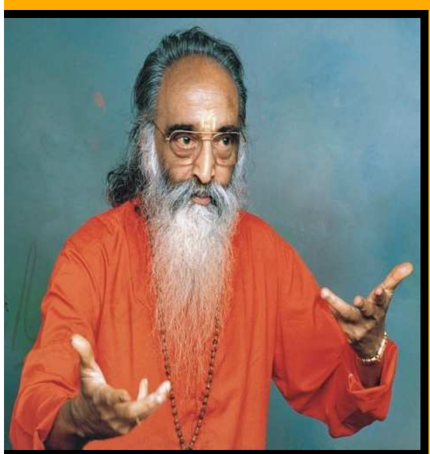

गुरुशिष्यात जेव्हा प्रेमाचे विशीष्ट संबंध निर्माण होतात तेव्हाच कोठे त्यांना आपल्या शिष्याला समर्थपणे शिकविण्याची स्फुर्ती येते.'' तु पैसे दे मी शिकवितो अशी व्यापारी वृत्ती गुरुशिष्यात नसावी ज्याठिकाणी प्रेम मित्रत्व स्वांतत्र्य परस्पर समज हयाचे सहानुभूतीचे वातावरण असते अशाच ठिकाणी बुध्दीचा व मनाचा विकास होतो. हा गुरुशिष्य संबंधाचा हा आयाच म्हणजे मार्गदर्शनाचा गाभा आहे.

राष्ट्रीय सांस्कृतिक विकासाकरिता शिक्षण :–

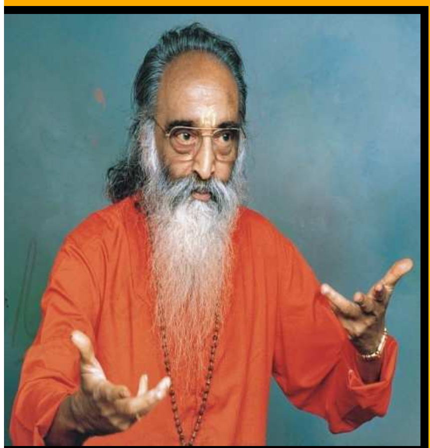

विघटीत वृत्तीने एकत्र आलेली आत्मकेंद्री माणसे कधीच राष्ट्र घडवू शकत नाही. क्रांतीकारी योजना नवनवीन शोध वैज्ञानिक क्रांती ह्या राष्ट्र निर्माण करु शकत नाही. ते फारतर विकासाचा मार्ग दाखवितात पण राष्ट्र हे व्यक्ति व्यक्तिनी बनले असते आणि म्हणूनच राष्ट्राची गुणवत्ता ही व्यक्तिच्या गुणवत्तेवर अवलंबून असते. अ

राष्ट्रीय सांस्कृतिक विकासाकरिता शिक्षण :–

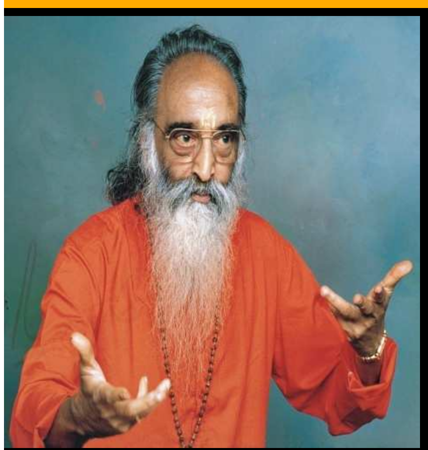

All the mental and intellectual energy has to be offered now for the rebuilding of the nation.

राष्ट्रीय सांस्कृतिक विकासाकरिता शिक्षण :–

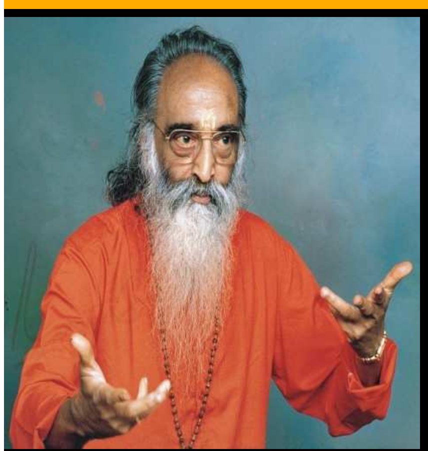

1) Self Respect, 2) Proud of their country, 3) Self Confidence, 4) Prepared to work for rebuilding the nation, 5) Ready to make sacrifice ह्या बाबीचे संस्कार हे महत्वाचे ठरतात. India as a whole हे Vision शिक्षणातून मिळायला हवे.

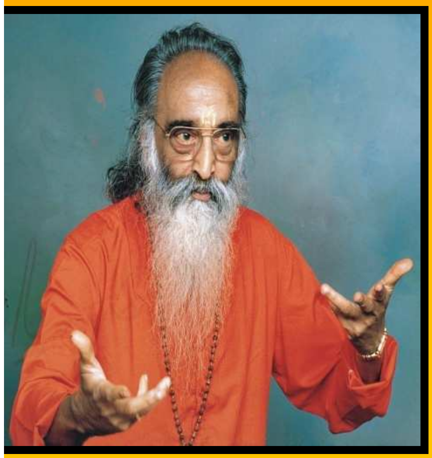

राष्ट्रीय सांस्कृतिक विकासाकरिता शिक्षण :–

Human right education पेक्षा Human Accountability Education द्यायला हवे. तरच व्यक्तिमध्ये समर्पणाची भावना निर्माण होऊ शकेल

राष्ट्रीय सांस्कृतिक विकासाकरिता शिक्षण :–

Human right education पेक्षा Human Accountability Education द्यायला हवे. तरच व्यक्तिमध्ये समर्पणाची भावना निर्माण होऊ शकेल

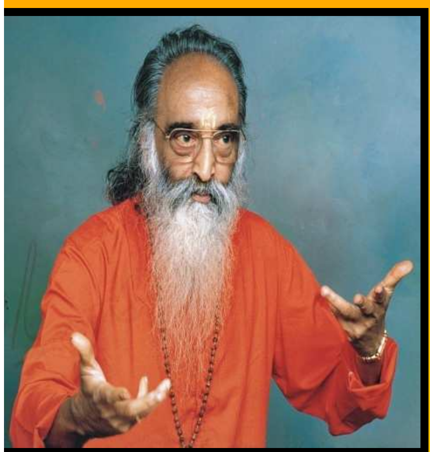

Factual Knowledge किंवा Wandrous theories शिकविण्यावर भर देण्यापेक्षा त्यांना जीवनाची आदर्श शिकवावी व आदर्श जीवनात कशी उतरावयाची ह्याचे शिक्षण द्यावे जीवनाची चांगली

धार्मिक शिक्षण

पालक शिक्षणाचा दृष्टीकोन :–

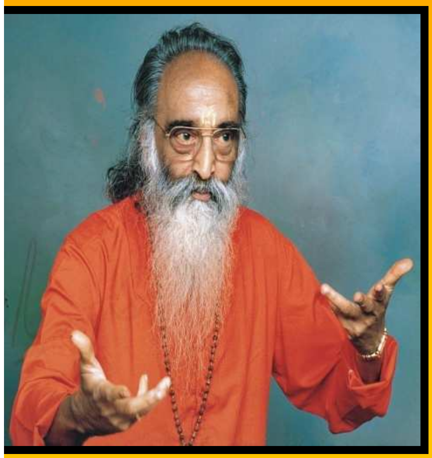

We have to take responsibility for moulding and beautyfying our children Prepare them to face the world tomorrow and to lead and guide the world of future

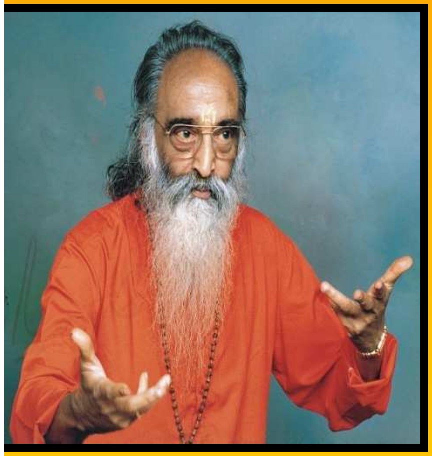

स्त्रीशिक्षण :–

शांततेकरिता शिक्षण :–

मूल्यविषयक दृष्टीकोन :–

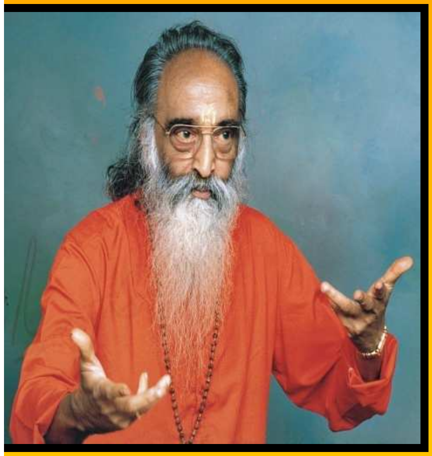

मूल्यविषयक दृष्टीकोन :–

Individual perfection leads to total perfection हा मूल्यशिक्षणाचा दृष्टीकोन आहे. ह्यासाठी fundamental values चा विचार महत्वाचा ठरतो. Fundamental values म्हणजे there are certain fundamental rules that govern the inner health of man and these are call by the scriptures as a fundamental values gs fundamental rules म्हणजेच fundamental principles असतात अ

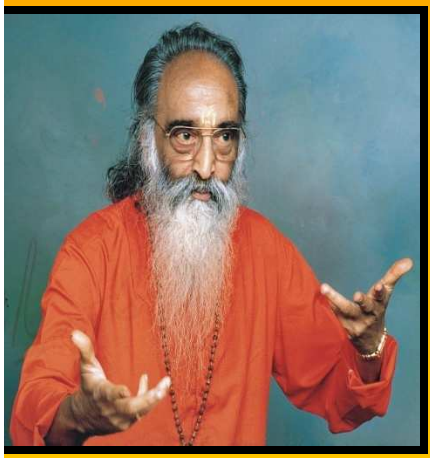

पर्यावरण शिक्षण

शिक्षक प्रशिक्षण :–

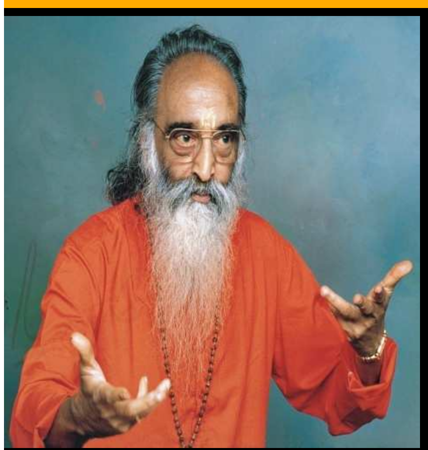

1) The practice of what is right and proper as indicate in the scripture
2) Living the Ideals that have been intellectually comprehended during the studies.
3) A spirit of self sacrifice
4) Control of sense
5) Tranquility of mind
6) Practice of concentration
7) Doing ones duty towards humanity

शिक्षक प्रशिक्षण :–

शक्षकाची भूमिका आजही worked as a team, serving as a preachers आणि nourshing the culture ही आहे.

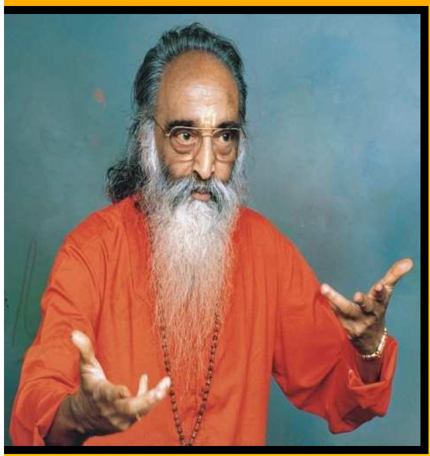

शिक्षक हा pure living चे उदाहरण बनायला हवा.

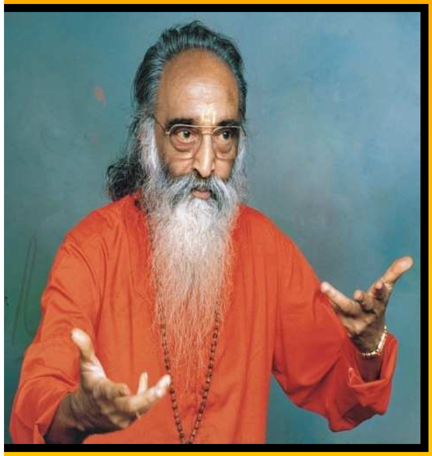

स्व व्यवस्थापनाचे शिक्षण ;Education for self management) :-

काम – मनाची व्यस्तता ही उच्च आदर्शात ठेवणे

क्रोध – **Cultivating the habit of forgiveness**

लोभ – **Lead to Santosha, satisfaction**

मोह – **Right knowledge, right thinking**

अहंकार – **Write down the contribution of others in your success**

मत्सर – **Substitute with admiration**

अध्ययन अध्यापन पध्दती :–

विरोधाभास पध्दत :–

कार्यकारण पध्दती :–

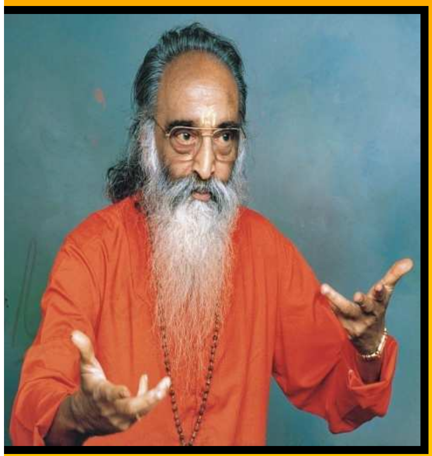

विचार पध्दत :–

बौध्दिक अन्वेषण पध्दत :–

शारीरिक पातळीवरील संवेदना, मानसिक पातळीची अनुभूती व बौध्दिक पातळीवरील दृढीकरण व दृष्टीकोन विकसन ह्या प्रक्रियेतून ही पध्दती जाते.

अध्ययन अध्यापन पध्दती :–

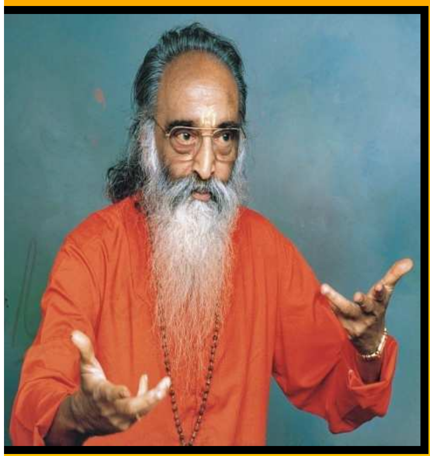

१) सर्वप्रथम डोळ्यांना मातीचा घडा दिसणे.

२) सर्वच घडे मातीचे आहेत त्याला विविध आकार रंग आहेत.

३) सर्व आकारांचे मापाचे घर हे मातीमध्ये असतात.

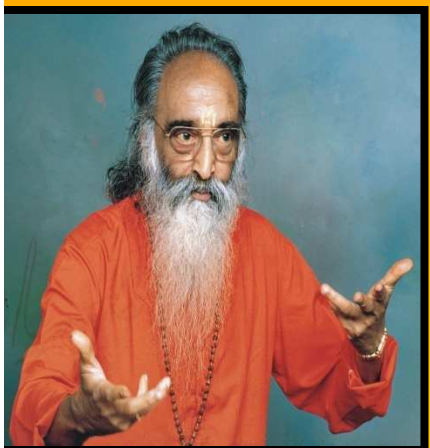

अध्ययन अध्यापन पध्दती :–

१) एखाद्या तत्वास आधारभूत माहिती गोळा करणे.

२) माहिती प्रयोग व प्रात्यक्षिकाच्या आधारे पडताळून पाहणे.

३) सिध्दांत प्रस्थापित करणे.

ह्या पध्दतीतून प्राप्त

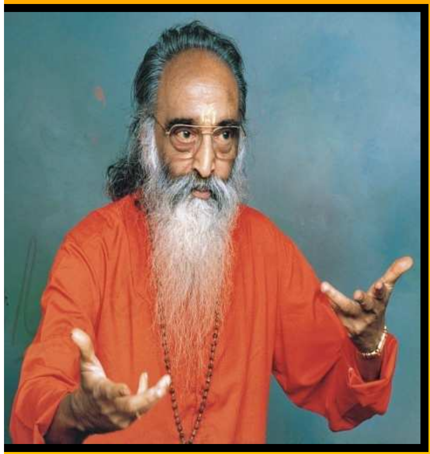

अध्ययन अध्यापन पध्दती :–

वासनाक्षय पध्दत :–

आत्मनिरिक्षण पध्दती :–

शालेय वातावरण :

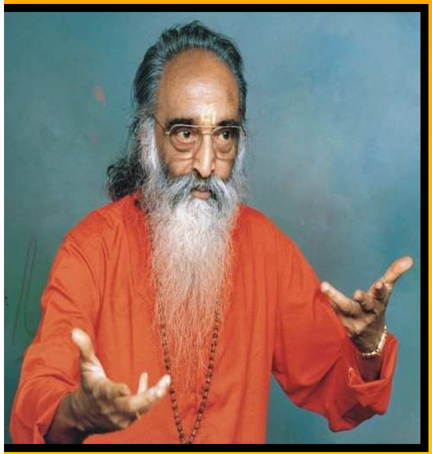

inner transformation of individual resulting in a happy world around them.

मूल्यांकन :–

आजची मूल्यांकनाच्या पध्दतीत बदल करायला हवा. परिक्षा पध्दतीतून केवळ पुढील दोन गुणांची अभिव्यक्ति व्हावी.

1) **Student original thinking**

2) **Independent Judgment**

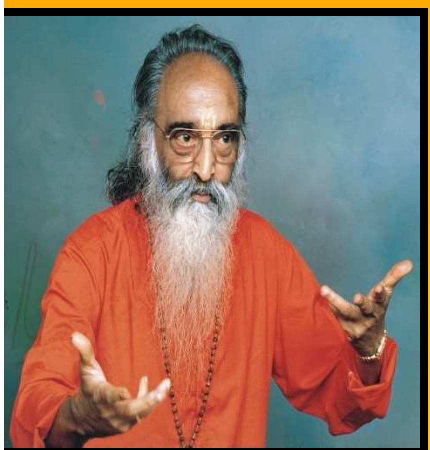

ह्याच्या आधारावर विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन होणे आवश्यक आहे. ह्यासाठी परंपरागत अध्ययन अध्यापन पध्दती बदलणे आवश्यक आहे.

धन्यवाद !